

MUHI LÁSZLÓ

A TÁRSADALOMJOGI ISKOLA NÉZETEINEK JELENTKEZÉSE A MAGYAR
POLGÁRI KÖZGAZDASÁGTANBAN

1. A JOGI REND MEGHATÁROZÓ SZEREPÉNEK ELSŐ MEGFOGALMAZÁSAI
A POLGÁRI KÖZGAZDASÁGTANBAN

A társadalomjogi iskola létrejöttét vizsgálva Stuart Millt jelölik meg első forrásként, mint aki először hangsúlyozza a jog meghatározó szerepét a vagyonmegoszlás törvényeire vonatkozóan. Ennek bizonyítására Mill következő sorait szokták idézni: „...a termelés törvényeitől különbözöleg, a vagyonmegoszlás törvényei már... emberi intézmények, mivel azon mód, amely szerint a vagyon valamely társadalomban szétoszlik, az ezt eszközölő határozatok vagy szokásoktól függ.”¹

Ez az idézet található Heller Farkasnál és Navratil Ákosnál is. Ezen idézet alapján nyilvánvaló, hogy *Mill a vagyonmegoszlás törvényeit egyértelműen a jogrendből vezeti le* és így méltán tekinthető a társadalomjogi iskola előfutárának.

A megállapítással valamennyi ezzel a kérdéssel foglalkozó polgári közgazdász egyetért. A magam részéről sem kívánom vitatni Mill „érdemét”, ebben a kérdésben azonban a teljes igazság kedvéért hozzá szeretném tenni, hogy bár Mill valóban felveti a jog szerepét a vagyonmegoszlás törvényeiben, állásfoglalása nem olyan egyértelmű, mint ahogy ez a fenti idézetből kiderül. Az idézet ugyanis nem egészen pontos. A teljes idézet így hangzik: „A termelés törvényeitől különbözöleg a vagyonmegoszlás törvényei már *részben* emberi intézmények, mivel azon mód, amely szerint a vagyon valamely társadalomban szétoszlik, az ezt eszközölő határozatok vagy szokásoktól függ.”²

Heller Farkas és Navratil Ákos idézetéből is hiányzik a „*részben*” kitétel, ami pedig szerintem módosít a mondat értelmén. (A fordítás hibája kizárt, mert én is ugyanazt a művet használtam forrásul, amit Heller és Navratil is megjelöl.)

A teljes idézet szerint Mill állásfoglalása nem olyan határozott a jog és vagyoneloszlás viszonyának kérdésében, a jog részbeni meghatározó szerepéről beszél csak nem zárva ki itt sem teljesen az emberi intézményektől független tényezők hatását.

Ezt támasztja alá Mill következő megállapítása is: „...azon szabályoknak, amelyek szerint a vagyon megoszthatik, nekünk itt nem okait, hanem csak következményeit kell vizsgálnunk. Ezek legalább is épp oly kevésbé önkényesek és épp oly mérvben bírnak a physikai törvények jellegével mint a termelés törvényei.”³

¹ Heller Farkas: A közgazdasági elmélet története. Bp., 1943. 28. o.

Ugyanez az idézet Navratil Ákos: A gazdasági élet elemi jelenségei. Bp., 1906. 55. old.

² Stuart Mill: A nemzetgazdaságtan alapelvei. Fordítás. Dapry László. Bp., 1847. I. könyv. 30. old.

³ Uo. 2. könyv. 5. old.

Mill állásfoglalása tehát a jog és a vagyonmegoszlás tudományának kérdésében korántsem olyan egyértelmű, mint ez Heller Farkas és Navratil Ákos idézetéből az első pillanatban kitűnt.

A másik közgazdász, akit ugyancsak mint a társadalomjogi iskola forrásaként szoktak emlegetni, Karl Johann Rodbertus-Jagetzorv (1805—1875). Rodbertus szerint a közgazdaság igazi képét el sem lehet képzelni anélkül, hogy egyúttal meg ne volna határozva az a jogi rend, amelynek alapján a társadalmi élet végbemegy. Ennek figyelembe vétele nélkül Rodbertus szerint csak a termelés technológiai szemléletéhez juthatunk, és igazán közgazdasági csak akkor lesz szemléletünk, ha figyelembe vesszük a társadalom jogi alapjait, különösen azt, hogy a társadalom a magántulajdonra van-e építve, vagy nem. A munka és tőke önmagukban — mondja Rodbertus — a termelésnek csak technikai oldalával állnak kapcsolatban, közgazdasági természetük csak a jogi renddel kapcsolatban bontakozik ki. A közgazdaságnak mindazon jelenségei, amelyek a jogrendtől függnék, mint történeti és jogi kategóriába tartozók, élesen megkülönböztetendők azoktól a jelenségektől, amelyek a természeti adottságok szükségszerűségével következnek be. A jogi kategóriába tartozó jelenségeket az emberi akarat hozta létre és változtatja meg.

Ezekből a sorokból nem derül ki, hogy Rodbertus a gazdasági élet mely tényezőit tartja a jog által meghatározottnak, de a későbbiekben majd világossá válik, hogy ő is a jövedelemelosztás kérdéseit sorolja ide akárcsak Mill.

2. A JOGI REND MEGHATÁROZÓ SZEREPÉNEK „TOVÁBBFEJLŐDÉSE” A NÉMET TÖRTÉNELMI ISKOLA EGYES KÉPVISELŐINÉL

A Mill és Rodbertus által felvetett gondolatokat a múlt század második felében jelentkező társadalomjogi iskola „fejlesztette” tovább és formálta önálló rendszerre. Főbb képviselői: Wagner Adolf, Rudolf Stammler, Rudolf Stolzmann, Karl Dieht. Ez utóbbi vezetése alatt fejlődött ki tulajdonképpen a közgazdaságtan társadalomjogi iskolája.

Itt csak Stolzmann és Stammler nézeteivel kívánok foglalkozni, akiknél az iskola általános gondolata leginkább kiteljesedett.

Rudolf Stolzmann — aki kifejezetten Rodbertus nézeteit ismétli, illetve fejleszti tovább — a társadalomjogi iskola legtekintélyesebb képviselője. Kiindulása látásmódja azonos a marxizmuséhoz, amennyiben a gazdasági kategóriák társadalmi jellegének figyelembevételét hangsúlyozza. A hasonlóság azonban ezzel véget is ér, ugyanis szerinte a gazdasági kategóriáknak két oldala van, úgy mint egy tiszta gazdasági és egy társadalmi. Az elsőben az ember és a természet viszonya fejeződik ki, amely objektív törvényeknek van alávetve. A gazdasági kategóriák társadalmi vonatkozásai, azaz a gazdálkodás társadalmi rendje a szabad akaratú emberi cselekvés terméke, amelyet az emberek bizonyos cél érdekében hoznak létre. Itt éppen ezért semmiféle törvényszerűség nem mutatható ki. Tehát míg a természet törvényei objektívek, az emberek akaratától függetlenül létezőek, a termelési viszonyok szabad akaratú emberek közös megegyezéssel létrehozott termékei.

A társadalomjogi iskola másik kiemelkedő képviselője Rudolf Stammler, aki még Stolzmannnál is tovább megy és arról beszél, hogy nincs olyan gazdasági jelenség, amely létalapját ne a mindenkori jogi rendben keresné. Szerinte a gazdasági élet a jog által szabályozott emberi cselekvés. A jogot mint formát elsődlegesnek tartja a gazdasággal szemben. Bírálja Marxot, mert a felépítmény körébe sorolta a jogi

rendet, holott elismerte, hogy a termelési viszonyok csomópontjai a tulajdonviszonyok. A tulajdonviszonyok pedig — Stammler szerint — jogi viszonyok. Nyilvánvalóan az alap és felépítmény összekeveredése a tulajdon közgazdasági és jogi fogalma közötti különbség meg nem értése tükröződik Stammler nézeteiben. Ehhez hozzájárul a felszíni jelenségek megtévesztő hatása is, hiszen a kapitalizmusban a tulajdonviszonyok valóban jogi szabályozás formájában jelennek meg. Stammler gondolatmenete szerint a termelési viszonyok csomópontjai a tulajdonviszonyok, ezek pedig jogi viszonyok, következésképpen a termelési viszonyok jogi szabályozás termékei. A termelési viszonyok és jogviszonyok azonosítása eleve lehetetlenné teszi számára a kérdés helyes megoldását. Az azonosítás következménye azután az, hogy a gazdasági rendet az emberi szabad akarat termékének tartja, ahol lehetetlen objektív törvényszerűségek létezéséről beszélni.

3. A TÁRSADALOMJOGI ISKOLA NÉZETEINEK JELENTKEZÉSE A MAGYAR POLGÁRI KÖZGAZDASÁGTANBAN

A társadalomjogi iskola hatása több magyar közgazdásznál is kimutatható. Így például Balás Károlynál, valamint — a nem annyira közgazdász, mint inkább gazdaságtörténész — Kováts Ferencnél is. A legkövetkezetesebb képviselője azonban ennek az irányzatnak Navratil Ákos, aki egész közgazdasági rendszerének „módszertani alapelvévé” teszi a társadalomjogi iskola nézeteit.

Éppen ezért a társadalomjogi iskolának a magyar polgári közgazdaságtanra gyakorolt hatását az ő nézetein keresztül tudjuk a legszemléltetőbben kimutatni.

Navratilnak a gazdasági jelenségek és a jogi rend összefüggését vizsgáló művei — „A gazdasági élet elemi jelenségei” (1901), valamint „A gazdasági élet és jogi rend” (1906) — közgazdasági munkásságának legkorábbi szakaszából valók és első önálló, viszonylag eredeti gondolatokat tartalmazó műveinek tekinthetők, hiszen ezek előtt csak néhány kisebb tanulmánya jelenik meg, mint „Szociológia és módszere” (1895), „Smith Ádám rendszere és ennek bölcséleti alapjai” (1898).

Navratil a kérdés vizsgálatánál abból a helyes megállapításból indul ki, hogy a gazdasági élet és a jogi rend között szoros összefüggés áll fenn. Ennek az alapja az, hogy mindkettő társadalmi termék. Az összefüggés, a kapcsolat a kölcsönös egymásrahatásban jut kifejezésre. A gazdasági élet hat a jogi rendre, az pedig visszahat a gazdasági életre. Véleménye szerint a köztük levő kapcsolatot a tudományos szocializmus vizsgálta legmélyrehatóbban, de bizonyos egyoldalúsággal, mert csak a gazdasági élet hatását vizsgálta a jogi rendre, annak visszahatását a gazdasági rendre viszont már nem.

A tanszéki szocializmus (társadalomjogi iskola) vizsgálta az utóbbit is, de igen túlzó módon, csak a jog szerepét hangsúlyozva.

Azt tűzi ki céljául, hogy a gazdasági élet és a jogi rend közötti kapcsolatot túlsásoktól mentesen vizsgálja.

Mindenekelőtt a gazdasági életnek a jogi rendre gyakorolt hatását vizsgálja. A következőket mondja: „...a gazdasági élet úgy viszonylik a társadalom jogi rendjéhez, miként anyag a formához. Anyag és forma között mindig az előbbi az úr... mindig a gazdasági élet alkotja meg magának azokat a formákat, amelyekre a jogi berendezés képében szüksége volt, amelyet belső természetének legjobban megfeleltek.”⁴

⁴ Navratil: A gazdasági élet elemi jelenségei. Dolitzer, Bp., 1901. 16—17. old.

Nem tévedés, ezek Navratil megállapításai: Azt hiszem ezekkel a legteljesebb mértékben egyetérthetünk.

A következőkben a *jogi rend hatását vizsgálja a gazdasági életre*. Már a kérdésfelvetés is jelzi, hogy itt meglepő, az előzőekkel szögesen ellentmondó megállapításokhoz fog jutni. A következőképpen teszi fel ugyanis a kérdést: „...hoz-e a jogi rendezés a gazdasági élet szövevényeiben olyan eredményeket létre, amelyek maguktól a gazdasági élet eredeti, elemi gazdasági törvényeinél fogva nem mutatkoznak?”⁵

Nyilvánvalóan helytelen a kérdés ily módon való felvetése. Az előzőekben leszögezte, hogy „mindig a gazdasági élet alkotja meg magának azokat a formákat, amelyekre a jogi berendezés képében szüksége volt...” A jogi rend hatását vizsgálva csak arról lehet szó, hogy az miként hat vissza az őt létrehozó gazdasági rendre, nem pedig arról, hogy milyen tőle független változásokat eredményez.

Az ellentmondást ő is világosan látja és pontosan meg is fogalmazza: „...a gazdasági életet mint okot állítottuk oda az okozat gyanánt szereplő jogi renddel szemben. Az okozat pedig nem lehet oka ugyanannak az oknak, ami őt létrehozta.”⁶

De mint mondja: „könnyen fogunk kiutat találni a fenti dilemmából”. Sorra veszi a gazdasági élet egyes jelenségeit, a hiányérzetet, szükségletérzetet, értéket, forgalmat, fogyasztást, termelést és mindegyikről megállapítja, hogy létrejöttében, meghatározásában a jogrendnek semmiféle szerepe nincs, ezek a jogrendtől független jelenségei a gazdasági életnek. *Van azonban véleménye szerint a gazdasági jelenségeknek egy területe, ahol a jog meghatározó szerepet játszik, ez pedig a jövedelemelosztás területe.*

Mi az oka ugyanis annak — teszi fel a kérdést —, hogy a kapitalizmus körülményei között a jövedelem földjáradékra, tőkekamatra, munkabérre, vállalkozói nyereségre oszlik. „...Nyilvánvalóan a mai társadalmi rendre van szükség ennek a megoszlási folyamatnak előidézéséhez... köztulajdoni rend mellett, társadalmi termelés mellett a jövedelem nem oszlanék meg az említett négy alakban.”⁷

Ezek után levonja a következtetést: *a gazdasági élet jelenségei két nagy csoportra oszthatók, úgy mint az elemi jelenségek, valamint az összetett, másodlagos jelenségek csoportjára.*

Mindazok a jelenségek, amelyek létrejöttében a jogrendnek semmiféle létrehozó szerepe nincs, tehát tisztán gazdasági eredetűek — a gazdasági élet elemi jelenségei.

A jövedelemelosztás jelenségei viszont, amelyeknél a jogrendnek meghatározó szerepe van, a gazdasági élet összetett, másodlagos jelenségei. „Tekintsük például — írja szemléltetésül — a tőke és az ehhez rendszeresen társítani szokott tőkekamat fogalmát. Nézetünk szerint az első tisztán gazdasági kategória, mégpedig elemi gazdasági jelenség... A tőkekamatot ezzel szemben csak összetett másodlagos gazdasági jelenségnek nevezhetjük. Ez — eredetét tekintve — tisztán a jogrend teremtette jogi alakulat.”⁸

Ime ily módon vél kiutat találni Navratil a jelzett dilemmából. A gazdasági jelenségek egy csoportjánál kizárja a jog meghatározó voltát, azokat tisztán gazdasági eredetű kategóriáknak fogja fel, elemi jelenségeknek, amelyek minden társadalmi berendezés, minden jogrend mellett fellelhető elemei a gazdasági életnek. Ezek tehát örök kategóriák. Az első megfogalmazásban felsorolt tényezőkre ez valóban

⁵ Uo. 12. old.

⁶ Uo. 22. old.

⁷ Uo. 34. old.

⁸ Uo. 11. old.

elfogadható, azaz a hiányérzet, a szükségletérzet, forgalom, a fogyasztás termelés valóban termelési viszonyoktól független állandó jelenségei a gazdasági életnek. Az ugyancsak ide sorolt érték azonban már nem nevezhető ilyen elemi jelenségnek, hiszen az érték a marxi felfogás szerint tisztán társadalmi termék, történelmi kategória. Az értéket kiemelve vagy helyébe a használati értéket helyezve, a felsorolt tényezőkre elfogadható az elemi jelenségek meghatározás.

Az a példa azonban, amit az elemi és másodlagos jelenségek szemléltetésére idéztünk, már tovább megy és nem többet állít, mint azt, hogy a tőke, a termelőeszközök megjelenésének egy történelmi formája szintén elemi jelensége, örök kategóriája a gazdasági életnek. Ez különben az eredeti megfogalmazásból sem következik. Nyilván Navratil azonosítja a termelőeszközöket a tőkével, és ily módon igyekszik becsempészni az elemi jelenségek körébe.

Mindenesetre előrelépést jelent a társadalomjogi iskolához képest, hogy a gazdasági jelenségek egy részét kizárja a jog által meghatározott jelenségek világából, ha fellelhetők már itt is bizonyos ellentmondások. Világosan látja, hogy a termelés, fogyasztás, forgalom területén a jogrendnek nincs keletkeztető szerepe. Itt a gazdasági jelenségek és a jog viszonya nyilvánvaló és világos dolog még egy polgári közgazdász számára is.

Más a helyzet már a jövedelemelosztás, vagy ahogyan Navratil nevezi, a másodlagos gazdasági jelenségeknél. Itt az összefüggések már nem olyan nyilvánvalóak. Itt már csak mélyebb elemzéssel lehet a jelenség és lényeg, a felszín és a valóság összefüggését feltárni. Navratil itt a polgári közgazdaságtannak abba a régi és szinte általános hibájába esik, hogy a helyes kiindulás ellenére a felszín megtévesztő hatására helytelen végkövetkeztetésre jut. (Smithtől kezdve átkos öröksége ez a polgári közgazdaságtannak annyi különbséggel talán, hogy a késői utódok bizonyos apologetikus megfontolásokból kiindulva kissé tudatosan is engedik magukat megtéveszteni a felszín által.)

A tulajdonviszonyok valójában jogi szabályozás formájában jelennek meg. A jog egyik legfőbb feladata minden társadalomban — az állam megjelenésétől kezdve — a tulajdonviszonyok védelme. Történelmileg a tulajdon megelőzi, létrehozza és meghatározza a neki megfelelő jogviszonyokat. A tulajdon jogilag nem egyéb, mint a termelési viszonyok akarati tükröződése.⁹ Ez az akarat, jogi szabályozás az uralkodó osztálynak a termelési viszonyok objektív adottságainak szentesítésére irányuló szubjektív törekvése. Tehát a termelési viszonyok, amelyek a tulajdonviszonyok más kifejezései, adva vannak, mielőtt ezek jogi szabályozása létrejönne.

A tulajdon közgazdasági értelmében való történelmi vizsgálata — tehát ahogyan a termelés személyi és anyagi feltételeinek összekapcsolása ténylegesen végbemegy — valamint a tulajdonnak mint jogi szabályozásnak történelmi elemzése, Navratilt is elvezethette volna a jog és gazdaság helyes értelmezéséhez, annál is inkább, miután helyesen látja az elemi jelenségeknél a kettő viszonyát. Ami megtéveszti nyilván az, hogy a tulajdon és jog esetében egy bizonyos idő után az okozati viszony látszólag felcserélődik.

Különös, a jövedelem konkrét formái vonatkozásában áll ez fenn, hiszen a jövedelmek, mint a munkabér, kamat, földjáradék, mint adott nagyságok szerepelnek, amelynek nemcsak formáit, de nagyságát is szabályok rögzítik. Ezeknek nemcsak hogy a tényleges tulajdontól, hanem még a termeléstől való függése is lepleződik, mint ezt Smith problémája is mutatja.

⁹ v.ö.: Szabó Kálmán: A tulajdon jogi és közgazdasági értelmezése. (A szocialista termelési viszonyok alapvonásai. Kossuth, 1964. 55—64. old.)

Egy bizonyos időszak után, miután a jogi szabályozás hosszú történelmi múltat tekint vissza, az igazi összefüggések tehát lepleződnek és egy polgári közgazdász számára igazán kézenfekvő ezeknek a felszíni formában való megragadása. Bizonyos értelemben hasonló jelenséggel találkozhatunk itt a jog vonatkozásában, mint amit Marx az áru fetisizálásával kapcsolatban feltárt. A jog fetisizálódása.

Hogy a jövedelemelosztás tekintetében mennyire általános az az illúzió, hogy a jog itt mint ok szerepel, hogy teljesen tőle függenek a megosztás formái, azt talán azzal a törekvéssel is lehet szemléltetni, amely az úgynevezett kartel-ellenes törvényekben jutott kifejezésre.

Ezen törvények ki nem mondott törekvése az is volt, hogy a jövedelemmegosztás — illetve jövedelemszerzés régi formáit konzerválja. Ezeknek a törekvéseknek sikertelen volta persze a jogi szabályozás illúziójának szétfoszlását is jelentette. Nyilvánvalóvá vált a gazdasági élet és a jog tényleges kapcsolata. Világossá vált, hogy a jogi szabályozásnak csak addig van létjogosultsága, amíg helyesen méri fel a gazdasági élet követelményeit, a gazdasági élet változásait, hű szolgálja és nem parancsoló.

Amint a jog azt a szerepet próbálta játszani, amit a társadalomjogi iskola tulajdonított neki, nem azt, ami valójában a szerepe, azonnal megbukott.

Nem értékelnénk Navratil nézeteit helyesen, ha teljesen azonosítanánk akár Stolzmann, akár Stammler felfogásával. Egy helyen maga is hangsúlyozza, hogy az elemi és másodlagos jelenségek megkülönböztetésével Stammler munkájával jutott ellentétbe, aki a gazdasági élet valamennyi jelenségét a jogból vezeti le. Valóban ez a megállapítása helytálló is, ha nem is beszélhetünk azért teljes ellentétéről. Navratil sajátos képviselője a társadalomjogi iskolának, sok kérdésben túlmegy azokon, ha végső soron hozzájuk tartozónak is kell tekintenünk. Bizonyos materiális vonások fellelhetők nála, különösen az elemi jelenségek kérdésében, ahol szinte marxista módon foglal állást a gazdasági jelenségek és jogrend viszonyában, a forma és tartalom kérdésében. Ennek még csak nyomai sem találhatók meg sem Stolzmann, sem Stammler esetében, akik teljesen helytelen, idealista álláspontot foglalnak el ebben a kérdésben. Úgy látszik Navratil — figyelembe véve ugyan a társadalomjogi iskola nézeteit — a távolabbi elődökhöz nyúlt vissza, elmélete felállításánál. Egy helyen hangsúlyozza is: „...főleg Rodbertus munkássága irányította a vizsgáldást az általunk is követett irányba. Berstein folyóiratában — írja továbbá — a *Documente des Socialismus* 1904 decemberi számában közli Rodbertusnak egy Meyer Rudolphhoz intézett levelét... amelyben egyebek közt Rodbertusnak ez a ránk nézve érdekes, nyomatékos kijelentése foglaltatik: *Ich leite den Unternehmungsegewinn so gut aus dem Besitz ab, wie den Zins...*” (A vállalkozói nyereséget éppen úgy a tulajdonból vezetem le, mint a kamatot.)¹⁰ Itt persze nem világos, hogy mit ért Rodbertus tulajdon alatt, annyiban nyilvánvaló, hogy nem a tulajdon közgazdasági értelmezéséről van szó, hanem annak jogi értelmezéséről.

Egy másik helyen ugyancsak hivatkozik Rodbertusra, ami alátámasztja feltevésünket. Arról beszél ugyanis, hogy Rodbertus szerint kettő kell ahhoz, hogy kamat álljon elő, munka, amely többet állít elő, mint ami saját fenntartásához szükséges és olyan jogi berendezés, amely ezt a többletet elvonja tőlük és másoknak juttatja anélkül, hogy azok e többletért közvetlenül dolgoznának.

Navratil annak is magyarázatát adja, hogy miért határolja el magát a társadalomjogi iskola képviselőitől, főleg Stammlertől és miért inkább Rodbertus követőjének vallja magát.

¹⁰ Uo. 55. old.

„Azt hisszük — írja egy helyen —, hogy Stammler a történelmi materializmus elleni harcában nagyon is messze ment, az ellenkező túlzásba tévedt. Nem látja meg, nem igyekszik felkutatni a társadalmi gazdálkodás igazi lényegét.”¹¹

Navratil itt kifecsegi a társadalomjogi iskola igazi célját, azt a görcsös törekvést, hogy szembeállítson valamit a történelmi materializmussal. Hogy ez a törekvés elébe helyeződik a tudományosság követelményének, azt Navratil is elismeri. Ne higyük azonban, hogy Navratilnál csak az az őszinte szándék létezik, hogy feltárja a „társadalmi gazdálkodás igazi lényegét”. Az ő célja nem más, mint a történelmi materializmus elleni harc azzal a különbséggel, hogy ezt finomabb módszerekkel, látszólag tudományosabban, tehát a kapitalizmus számára hasznosabban akarja megoldani, mint Rudolf Stammler. Ezért bizonyos materiális elemeket iktat elméletébe, igyekszik kerülni a túlzásokat, igyekszik oda korlátozni a jog szerepét, ahol ezt a felszíni jelenségek még alátámasztani is látszanak.

Az apológia tudatalatti, vagy tudatos célja az, ami a helyes kiindulásról elviszi, ami arra „kényszeríti”, hogy engedjen a felszíni jelenségek délibábjának.

Az a Navratil, aki Rodbertust szellemi atyjának vallja, amíg az megfelel céljainak, azonnal elhatárolja magát, amint olyat talál mondani, ami ellenkezik a tőke érdekeivel. Igyekszik hát kijelenteni, hogy nem ért egyet azzal, mintha a tőkés jövedelme minden esetben a munkástól vétené el. Nem tagadja, hogy ez lehetséges, de arról szerinte nem a tőkésék tehetnek, hanem a jogrend. Szemére veti a szocialistáknak, hogy: „...amikor értéktöbblet-elméletükben mindent a munkára vezetnek vissza, azt hiszik, hogy ezzel gyakorlatilag a helyes jövedelemelosztási kulcsot is felállították. Pedig tévednek, mert az előbb kifejtettek mutatják, hogy legalább gyakorlatilag a jövedelemelosztás jelenségei csak igen lazán függnék össze az érték, értékalkotás fogalmával.”¹²

A jövedelemelosztásban szerinte a jogrendnek van kizárólagos szerepe. Ha a tudományos szocializmus — írja a továbbiakban — ezt az igazságot...” elméleti tanításaiban megszívlelné, elméleti okoskodásainak élet nem fordítaná egy ártatlan fogalom, a tőke fogalma ellen, amely a kommunista állam gazdasági életéből sem kizárható ki, hanem következetesen csak a társadalomban mutatkozó hatalmi nyomaték, s az ennek alapján fellépő vagyoni rend ellen szállna síkra”.¹³

Tehát semmi harc a tőke tulajdonosai, a tőkésék ellen — a tőke alatt nyilván tőkést kell érteni, nem annak anyagi elemét a termelőeszközöket, hiszen azt komolyan Navratil sem gondolhatja, hogy a tudományos szocializmus a tőke anyagi alkotórészei ellen harcolna, — akik semmiről nem tehetnek, hanem harc a jogrend ellen. Harc a tőkés elosztási viszonyok ellen, a tőkés tulajdon érintetlenül hagyásával.

Nyilvánvaló bizonyítékát nyújtja Navratil az elemi és másodlagos jelenségek elméletével is, hogy ha a valóságos összefüggések feltárása gyenge oldala is, de mint apologeta megállja a helyét.

¹¹ Uo. 32. old.

¹² Uo. 55. old.

¹³ Uo. 55. old.

Д-р Ласло Мухи

ПОЯВЛЕНИЕ ВЗГЛЯДОВ ОБЩЕСТВЕННО-ПРАВОВОЙ ШКОЛЫ В ВЕНГЕРСКОЙ БУРЖУАЗНОЙ ЭКОНОМИКЕ

В первой части статьи автор исследует исторические корни общественно-правовой школы. Здесь идет речь о Стюарте Милле, первым сформулировавшим определенную роль права, и Родбертусе, развившем идею, высказанную Миллем.

Вторая часть коротко знакомит с немецкой общественно-правовой школой, которая сформировала в самостоятельную систему идею, возникшую у Милля и частично затронутую и у Родбертуса в качестве „побочного продукта”. Подтверждение этого осуществляется путем ознакомления со взглядами Рудольфа Штольца и Рудольфа Штамлера.

Третья часть посвящена тому, каким образом проявлялись взгляды общественно-правовой школы в венгерской буржуазной экономике. Анализ этого влияния происходит путем проверки экономических взглядов Акоша Навратила, который был наиболее непосредственным венгерским представителем теории общественно-правовой школы. (Автор анализирует работы Акоша Навратила „Элементарные явления экономической жизни” и „Экономическая жизнь и правовой порядок”).

Заключительная часть указывает на различия общественно-правовой школы и теории „элементарных и вторичных явлений” Навратила и апологетические цели обеих этих направлений.

Dr. László Muhi

DAS AUFTRETEN DER ANSICHTEN DER SOZIALRECHTLICHEN SCHULE IN DER UNGARISCHEN BÜRGERLICHEN WIRTSCHAFTSLEHRE

Im ersten Teil der Abhandlung werden die historischen Wurzeln der sozialrechtlichen Schule untersucht. Verfasser befaßt sich mit Stuart Mill — dem die erste Formulierung der bestimmenden Rolle des Rechts gehört — und mit Rodbertus — der Mill's Gedanken weiterentwickelt hatte.

Der zweite Teil gibt eine kurze Übersicht über die deutsche sozialrechtliche Schule, die den von Mill und zum Teil auch von Rodbertus als „Nebenprodukt” aufgeworfenen Gedanken zu selbständigem System entwickelte. Obige werden durch die Darlegung der Ansichten von Rudolf Stolzmann und Rudolf Stamler bewiesen.

Der dritte Teil behandelt die Frage, wie die Ansichten der sozialrechtlichen Schule in ungarischen bürgerlichen Wirtschaftslehre in Erscheinung traten. Der Einfluß wird durch die Untersuchung der volkswirtschaftlichen Ansichten von Ákos Navrátil nachgewiesen, der der unmittelbarste ungarische Vertreter der Theorie der sozialrechtlichen Schule war. (Verfasser analysiert folgende Arbeiten von Ákos Navrátil: „Elementare Erscheinungen des Wirtschaftslebens” und „Wirtschaftsleben und Rechtsordnung”).

Der Schlußteil weist auf den Unterschied zwischen der Theorie der sozialrechtlichen Schule und der Theorie von Navrátil über „elementare und sekundäre Erscheinungen” hin und weist die apologetischen Zwecke beider Theorien nach.